కవిప్రియ

బిల్హణ కథ

పద్య నాటిక

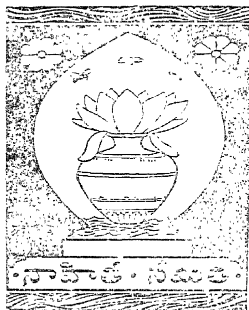
శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి

సాహితీ సమితి ప్రచురణ

సుందరరాం అండ్ సన్సు. తెనాలి

విశ్వజనీన గ్రంథావళి
సంపాదకుడు: శ్రీ [illegible]

కవి ప్రియ

సాహిత్య సమితి

కవిప్రియ

పద్య నాటిక

[illegible]
[illegible] శంకర శాస్త్రి

సాహితీ సమితి పక్షమున

సుందరరాం అండ్ సన్సు · తెనాలి

సర్వస్వామ్యములు
ప్రకాశకర్తలవి

ప్రథమ ముద్రణము ౧౯౪౭
కల్యాణి. ప్రెస్. తెనాలి.

అంకితము

కవి సమ్రాట్

శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రికి

పాత్రలు

యామినీ దేవి	నాయిక
కేరళిక	పాలికా వయస్య
మందార మాల	మహా రాజ్ఞి
బిల్హణ భట్టు	నాయకుడు
మదన భూపతి	మహారాజు
కోటిపాలుడు	దుర్గాధ్యక్షుడు

రాజగురువు : అమాత్యుడు

రంగము : లక్ష్మీమందిర నగరమున
'సప్తపది' నామక ప్రాసాదమున
కాల పరిమితి : రెండు పక్షములు

ప్రథమ రంగము

సప్తావని ప్రాసాదములో ప్రాతః కాలమున సుసజ్జిత మైన విశాల కక్ష్య లోనికి యామినీ కేరళికలు ప్రవేశింతురు. కేరళిక చేతిలోనుండు పుష్ప సముద్గకము నందుకొని, యామిని పరధ్యానముగా రత్నకంబళముపై గూరుచుండి, చెంత నుపవేశించిన కేరళికను జూచి, భిత్తికమీది బిల్హణుని చిత్రపటమును గాంచి, తల వంచి, పుస్తకము తెరచి, అస్పష్టముగా రాగాలాపన చేయును.

యామినీ దేవి

అన్యభావము వీడి, యేకాగ్రమ వయి
పారవశ్యమ్ముచే గురుపాదపద్మ
యుగళిపై వ్రాలి, సంశ్లేష మొందకుండ
మసలె నేటికి అటు నిటు మానసంబ !

కే ర ళి క

చదువుచున్నావు నాల్గుమాసములనుండి
భట్ట బిల్హణ దేశికపాదులకడ
భూరినిష్ఠా సమన్వితబుద్ధితోడ ;
తోచనే లేదు చాంచల్యదోష మెపుడు.

నిజముగా నొక్కొకప్పుడు నీవదనము
విప్పుగన్నులతో నూర్ధ్వవీక్షణముల
నెదియొ కఠినపరీక్షకై యెదురు చూచు
తరుణవిద్యార్థినీసముత్కంఠ నొప్పు.

యా మి ని

అట్టియుత్కంఠ నెచ్చెలీ, అప్పు డపుడు
కానబడు నందువా నాముఖమ్మునందు ?
నిజముగానే ఘటిల్లును నేడొ రేపొ
కఠిన మైనపరీక్షయే కవితయందు.

మూడుమండలముల నెట్టిముగ్ధ యైన
అగును కవయిత్రి సాహచర్యమ్ముచేత
అంతరంగమ్ములో కవితాత్మ యున్న,
అన్న కవిరాజువాక్కు నీ కవగతమ్మె.

శే ర ళి క

అవును : జనకులతో సఖీ, ఆరునెలలు
చాటకుండనె నీకు విదగ్ధతయును
సరసకవితాప్రవీణత సంక్రమింప
జేయ గలవాడ నని కవి చెప్పినాడు.

అట్టికవిచంద్రుసాన్నిధ్యమందు గాక
అన్యదేశమునం దెట్టు లంకురించు
సరస మైనకవిత్వబీజమ్ము యామి
నీ, సఖీ, నీయదృష్టము నిరుపమమ్ము !

యా మి ని

చెప్పగలను కవిత్వమ్ము, చెప్పినాను
కొన్నిపద్యమ్ము, లయినను గురుకవీశ
చరణసన్నిధియం దుంచ జంకు పుట్టు,
క్రమ్మివేయును హ్రీతరంగములు నన్ను.

కే ర ళి క

ఒజ్జకడ జూప జాలవు లజ్జచేత!
నోచగా లేదె నీనఖిలోచనములు
భవదపూర్వ మనోహర పద్యపాద
విమలవర్ణ విలోకన విభవమునకు ?

యా మి ని

నీ విపుడు కవయిత్రి వైనావు చెలియ!
మద్గురూత్తము భావనామహిమచేత
ఉదిత మౌనాకవిత్వమ్ము యోగ్య మన్న
పక్షమున నుంతు తత్పాదపద్మముకడ.

కే ర ళి క

ఆలకింప మిగుల నౌత్సుక్యము జనించె!
చదువు చదువు సకియ, సత్వరముగ
భవదపూర్వరచన బద్ధమో అనిబద్ధ
మో, అ దేది కాక ముక్తకమ్మొ.

యామిని

ఆప్తురాల వగుట నభిమానలేశమ్ము
మానసమ్మునందు లీన మైన
తోప నీడు కెట్టిదోషమ్ము లైనను
గుణగణమ్ము వోలె గోచరించు.

కేరళిక

వ్యక్తిమీద గలుగు నభిమానమును సఖీ,
నేను వేరు చేయ నేర నొక్క
కావ్యవస్తుభావగత మైనరతినుండి ?
చదువ వలదె యింక సత్వరముగ ?

యామిని

అన్యభావము వీడి యేకాగ్రమ వయి
పారవశ్యమ్ముచే గురుపాదపద్మ
యుగళిపై వ్రాలి సంశ్లేష మొదవకుండ
మసలె దేటికి అటు నిటు మానసంబ !

కరగి పోసినబంగారుకాంతి మీరు
దేశికమహాశయు పవిత్రదివ్యగాత్ర
యష్టి యూతగ నెగ్రబాకి అంతరిక్ష
లలితసావర్ణసీమలో వెలయు వేమి !

మద్గురూత్తము ముకురాయమాణ మధుర
వితతవక్షః స్థలమ్మున బ్రతిఫలించి
సంచలింపక ఆవృతిచ్చున్న మైన
విగ్రహముపోలె నుండవే వెర్రిమనస !

కేరళిక

బాగు బా గోప్రియసఖీ, నీ
ప్రథమరచనయె మహామధురము !
తొలుతనే ఘటియింప దేశికుస్తుతి శుభప్రదము !

ప్రియసఖీ వినిపింప నెంతువ
బిల్హణార్యున కీ స్తవమ్మును ?
(తేరిపార జూచును)

యామిని

మంచి దంటివి గదా, యేటికి మానవలెను సఖీ !

కేరళిక

అరసినట్టులు తోచ దిందలి
యంతరార్థం బేమొ చెలియా !
ఏమి తలచునొ బిల్హణార్యం డెంచి చూడ దగున్.
(యామిని ప్రశ్నార్థకముగా జూచును)

కానవచ్చును గురుస్తోత్రము
గానె బహిరంగముగ పద్యము,
లరయ ననురాగమ్ము తోపదె అనుస్యూతముగా ?

యా మి ని

ప్రేమ కలదా నాకు శ్రీమ
ద్బిల్హణార్యునియెడల సకియా ?
బాగు బా ! గది వెఱ్ఱివానా, భక్తి యనుకోవే !

కే ర ళి క

ఆదిలో ననురాగ మందురు,
అవల దానిని భక్తి యందురు :
ఇంతలోనే యెదిగి పైమెట్టెక్కిపోయె చెలి !
(బుజము తట్టును)

యా మి ని

నీపరిహాసమున కోసీ,
నేను జంకెడువాన గానే.
కవివతంసుం డేమి తలచునొ కనుగొనన్ వలెనే !

నేను ఖండిక చదువువేళను
నీవు కనబడకుండ నావల—
కన్యథా భావింపబోవక— అరుగవలయు సఖీ !

కే ర ళి క

నీకు నెయ్యది ప్రియమొ దానిని
నెరవుదానను గదా ! పాలిక
కలత యేమియు గలుగనీయక కాచుచుండవలెన్.

(నిష్క్రమించును. యామిని పటముపంక జూచుచుండును. బిల్హణ కవి ప్రవేశించును. యామిని లేచి, అతడు కూర్చున్నపిదప పాద సన్నిధిలో పుష్పములు చల్లి, ప్రణామము చేయును.)

క వి

శుభ మనారత మస్తు తే! సుప్రభాత
మవ్య ! రాజపుత్రి కనామయమ్మె నేడు ?

యా మి ని

సుప్రభాతము ! గురుదేవ శుభకటాక్ష
వీక్షణముచే ననామయ మెకసకంబె.

(అతడు సంజ్ఞ చేయగా కూర్చుచుండును)

క వి

ఈమనోహరవేళ నేకవిగ్రంథ
రాజమ్ము తెచ్చితే రాజకుమారి ?

(చేయి చాపును)

యా మి ని

శోణపట్టాంబరశోభాయమాన
మైన యీకోశమ్మునందు కవీంద్ర
రమ్యసువర్ణంపురాశి మృగ్యమ్ము !
పెపెమెరుంగుల పారదగుళిక !

కవి

విశ్వసింపగజాల ; విన్నాణ మైన
యిట్టికోశమ్ములో నెట్టిసువర్ణ
పుంజమ్ము లేకుండ బోవుట యెట్లు ?
ఏది న న్నొకసారి యీక్షింప నిమ్ము.

(యామిని పుస్తకమును నెమ్మదిగా ఆతనిచేతి కిచ్చును. అతడు పత్రములు తిరుగవేసి, ఒకచోట కొంచె మాగి, అందలిపద్యాలు కన్నులతో పఠించి గంభీరవదను డగును. యామిని కవివైఖరి నుత్కంఠతో పరికించుచుండును. ఆవల కోశమును యామిని చేతి కిచ్చి—)

కవి

ఆయెను కవయిత్రి యామినీ దేవి!
ఎపుడు రచించిన దీపద్యములసు ?

యామిని

(కొంచె మూరకుండి మెల్లగా)

పానుపుమీదను పన్నుండి యుండ
గతరాత్రమున, అచ్ఛకౌముదీకాంతి
వాతాయనము వెంట వచ్చి నాతనువు
పాండురపటవాసభాతి ముం చెత్తె.

గడియలు దాటుటే కాని యొక్కింత
కను మూతపడ లేదు : గగనహంసమ్ము

వీక్షించుచుండగా వింతగా నందు
భవదాస్యబింబమ్ము ప్రతిఫలించినది.

(కవివంక జూచును. అతడు చలింప లేదు.)

అప్రయత్నమ్ముగా నస్మదాస్యమ్ము
నుండి వెల్వడిన దీ ఖండకావ్యమ్ము.
గురుమహారాజ, ఈ కోశమ్ము నందు
ఎపుడు లిఖించితి నెరుకయే లేదు!

క వి

(మందహాసముతో)

చాల సంతోషమ్ము! సహజమ్ముగానె
జనియించెను కవిత్వశక్తి నీలోన.
కాని, రాజకుమారి, కావ్యవస్తువుగ
వెలయదే ధిషణలో విషయాంతరమ్ము?

యా మి ని

స్ఫురియింప కుండుటే శుభదాయకమ్ము.

(అవనత వదనయై)

దేవతాస్తుతి కన్న దేశికస్తవము
అదియుందే యిట్టు లప్రయత్నముగ
కావ్యమం దుండుట కల్యాణదాయి!

కవి

(వింతగా నవ్వుచు)

మంగళాచరణాన నూతనము గాలి
కథినవ సిద్ధాంత మావిష్కరించె.
దేవతాస్తుతి కాని దేశికస్తవము
కావ్యముఖమ్ముల కనలేదు మున్ను.

యామిని

గురువుకన్నను వేరె పరదైవతమ్ము
శిష్యురాలికి లేదు శివశాసనమున.
గురుదేవు వంశమ్ముగూర్చి కావ్యమ్ము
వ్రాయగా మనసులో వాంఛ గాఢమ్ము.

కవి

భక్తి యుక్తమె, కాని ప్రకృతివర్ణనము
శిష్యురా లొక్కింత చేయుట మేలు.
(ఆమెవంక స్థిరముగా జూచును)

యామిని

నా పద్యములు మీకు నచ్చుక యున్న
ఊజగింతును కవిత్వోత్సాహ మిపుడె !

కవి

సాహసింపకు రాజపుత్రీ,
సత్కవిత్వమె పట్టుపడినను
ఆదియందె నిబద్ధకావ్యం బల్లవలదు సుమీ !

నీకు చంద్రికలో కవిత్వము
నిర్గతం బగు కారణమ్మున
ముక్తకములు రచింపఁబడె ముందు చంద్రునిపై ?

యా మి ని

చిత్ర, మటులే చేయుదానను,
శిరోధార్యము గురుని యానతి :
రాత్రి కౌముదియుండె చేయుదు రచన గురుదేవా !

ఎంత రమణీయముగ నుండునొ
ఈ వసంతమునందు వెన్నెల
రాత్రివేళల భవత్కావ్యమ్ము గురుదేవా !

క వి

(నిట్టూర్పు విడిచి)
నిరుపమానం బైన రాత్రులు
నిజముగా వీక్షింపవలయును
గాని వర్ణన యెట్లు చేయంగలను రాజసుతా !

తెలియకున్నది నాకు, నెన్నడు
తిరిగి పోదునొ స్వదేశమునకు !
ఇపుడు నీవాక్యమున మరలిన దింటిపై బుద్ధి.

యా మి ని

మధుర కాశ్మీరమ్ము జూడగ
మనసు పుట్టుచునున్న దెంతయు;
కరాడ నను గొనిపోయి చూపుడు గురుకవిప్రవరా !

క వి

ఏమి కోరిక రాజపుత్రీ !
ఇంతవరకును నీ వసూర్యం
పశ్య, వంతఃపురము వీడుట భావ్య మెట్టు లగున్ ?

అచిరకాలములోనె పెండిలి
యాడి, పితరులమాట వెంబడి
రాజపుత్రుని మహాయోధుని రాణి వయ్యెదవు !

యా మి ని

(భ్రూభంగముతో)

ఇపుడు పాణిగ్రహణ మన్నను
ఎట్టి రాజకుమారు డన్నను
కుతుక మేమియు లేదు, నమ్ముడు గురుమహారాజా!

క వి

(ఆలోచనాపరుడై)

నాకు కార్తాంతికులు చెప్పినారు శీఘ్రు
కాలమున నేదియో పెద్దగండ మనియు,

అవల నేదియో ఊహల కందరాని
గొప్ప మంగళసుఖము చేకూరు ననియు.

(యామినిముఖమున వివిధభావములు స్ఫురించును)

తలపు పుట్టెను మీరాజధాని విడిచి
రాజపుత్రిక, దేశాంతరమ్ము పోవ—

యా మి ని

(ఆతని పాదములు పట్టుకొని)

వలదు, గురుదేవ, మీరు పోవలదు— వలదు!
అవధరింపుడు ప్రియశిష్యురాలి వినతి!

క వి

(ఆమె కరములు మృదువుగా తొలగించి)

రెండుమాసము లెటనో పరిభ్రమించి
మంచిరోజులు వచ్చిన మరలి వత్తు.

యా మి ని

నన్ను కవయిత్రి జేయుదు నన్నవారు—
జనకుసన్నిధి— ఆరు మాసములలోన.
చనియె నేటికి నాల్గుమాసములె, మీరు
వెడలిపోయిన విద్యకు విఘ్న మొదవు

ఆపసితము కాక సఘమలో సంతరాయ
మైన, కళయును విద్యయు సట్టె యుండు,
చేయుచుండెడి దోహదసేవ విడువ
నెదుగు బొదుగులు లేనిమహీజ మట్లు.

సంశయం బేల? జనకభూజాని కార్య,
ఆదరానురాగములు మీయందు మెండు.
చెప్ప నేటికి, మీ ప్రియశిష్యురాలు
వాడనీయదు మీగళ వకుళమాల!

కే ర ళి క

(తటాలున ప్రవేశించి)

ఏటికో అరుదెంచుచున్నా
డిటకు దుర్గాధ్యక్షు డౌ శ్రీ
కోటిపాలుడు రాజపుత్రీ, గురుమహారాజా!

(నమస్కరించును. యామిని సంజ్ఞ చేయగా కేరళిక నియమితస్థానమున కూరుచుండును. కోటిపాలుడు ప్రవేశింపగా మర్యాదలు నడచును).

కో టి పా లు డు

గురుదేవ, కుశల మడిగిరి
ధరణీనాయకులు, మిమ్ము దర్శింపంగా
త్వరితముగ నేగుదెంతురు,
పరీక్ష చేయుదురు సుతను; పంపిరి తెలుపన్.

యా మి ని

నాయన గా వరుదెంతువ
ఈ యువవయమునందె ? కాక ఎల్లియొ పయినో
సాయంవేళ పరీక్షలు
చేయగవచ్చును కవిత్వ చిత్రకళలలో.

కో టి పా లు డు

చెప్పగ లేదు మహాప్రభు
లిప్పుడె దయచేయునట్టు : లెల్లుట సభలో
తప్పక జరపుదు, రప్పుడు
మెప్పించుట నిశ్చయమ్ము మీరు జనకులన్.

యా మి ని

ధైర్యము మీ కెటు కలిగిన
వార్యా, నావిషయమందు నడుగం పగునా ?

కో టి పా లు డు

ఆర్య శ్రీ విల్హణు లా
చార్యులుగా నుంత నేల సంశయ ముండున్ ?

క వి

సరసవ్యాహారమ్ముల
పరమాహ్లాదమ్ము కోటిపాలాగ్రణి ! ఏ
తెరగున వర్తించునొ యని
పరీక్షలో రాజపుత్రి, భయము జనించున్.

(యామినివైపు చూచును)

కోటిపాలుడు

ఆచార్యులు కావున సం
కోచించెద రంతె కాని గురుదేవా, మా
రాచకౌమారిత ప్రాయిక
వాచంయమ యయ్యె నాడు వరలును సభలో.

(యామిని చిరునగవుతో శిరము వంచును. కవి ఆమెవంక వింతతో జూచును)

భవదీయ శ్లోకమ్ములు
శివస్తుతియు మామకీన చిత్తస్తిమిత
ప్రవణమ్ములు, కాశ్మీరక
కవిప్రవర, సూక్తకృతులు కలవా వినగన్ ?

కవి

కుతుక మేమి లేక కొంతకాలమునుండి
క్రొత్తరచన లేదు కోటిపాల !

కోటిపాలుడు

చిత్త, మింక సెలవు శ్రీబిల్హణ కవీంద్ర !
పోయి వత్తు రాజపుత్రి, సెలవు !

(అందరును లేతురు. కోటిపాలుడు నిష్క్రమింపగా మరల నుపవేశింతురు)

క వి

ఈ ప్రభాతవేళ ఏపుస్తకము నీకు
రాజపుత్రి, ప్రీతిభాజనమ్మొ ?

యా మి ని

పుస్తకమ్ముపైకి బుద్ధి పోవుట లేదు,
వట్టిచేతితోడ వచ్చినాను.
కలుగుచున్న దిపుడు కాశ్మీరదేశమ్ము
గూర్చి వినగ కోర్కి గురుకవీశ !

(ఉత్కంఠతో జూచును)

క వి

అలకింపవచ్చు నవల రాజకుమారి,
పద్యరూపమునను. పాఠ మేమి
చదువవైతి విపుడు ! స్వల్పమ్ము కాలమ్ము
కళ యనంత మనియు దెలిసికొమ్ము.

యా మి ని

కోపగింపవలదు గురుదేవ, మీప్రియ
శిష్యురాలిమీద ! చెప్పవచ్చు—
తప్పకుండ దెత్తు దమయంతికథ నేటి
సంజవేళ పాఠసదనమునకు.

(అందరును లేతురు)

ద్వితీయ రంగము

ఆరాత్రియే. సప్తావని ప్రాసాదములో బిల్హణకవి మందిరము. కవి వాతాయనములో నుండి చంద్రబింబమును జూచుచు మృదు మధురముగా పాడును.

కవి

"మారనారాచ నిస్శాణశాణోపల మి వోదితమ్
యామినీ కామినీ కర్ణకుండలం చంద్రమండలమ్".

(యామినీ దేవి మెల్లగా ప్రవేశించి తలుపు గడియ వేయును. ఆమెను క్రమముగా చూచి)

ఎవరు ? రాజకుమారియేనా !
ఈ నిశాసమయమ్మునం దిట
కరుగుదెంచితి వేల నమ్మా, యామినీదేవీ !

యామిని

(అనునయముతో)

నేను పాలికతోడ మీగృహ
నికటమున జనుచుండ, యామిని
యనెడి శబ్దము చెవిని బడగా నరుగుదెంచితిని.

(మందహాసము చేయును)

ఆకర్ణజం బగు రాజపుత్రి,
యామినీ యనగా విభావరి.
అల్లుచుంటిని పద్యములు నే యామినీవిభుపై.

యా మి ని

వెలుపలం జనుచుండగా నను
విలోకించి స్మరించుచున్నా
రనెడి భావముతోడ లోనికి నడుగు పెట్టితిని.

క వి

చదువుచుంటిని నేడె యల్లిన
చంద్రవర్ణనరూప పద్యము
లన్యు లున్నా రని యెరుంగక అస్ఫుటశ్రుతిలో.

యా మి ని

శిష్యురాలిని అన్యగణమున
చేర్చినారే ! శేషరచనను
కర్ణపేయము చేయవలయును కవిగురుప్రవరా !

(ప్రార్థనాపూర్వకముగా జూచును)

క వి

"ఇదం కుముదభేదనం, మదనమాంద్యవిచ్ఛేదనం
వియత్తిమిరవారణం, విరహకామినీమారణమ్,
సముల్లసతి సుందరా దుదయకంధరా దైందవం
పురందర దిగంగనా శ్రవణకుండలం మండలమ్."

యా మి ని

గురువులకు నెంతయును తరుణీ
కుండలమ్ములమీద కుతుకము.
కాన నన్మత్కుండలమ్ములు కైకొనుండు గురూ!
(కుండలములు తీయబోవును. కవి వారించును)

క వి

అంకం కేపి శశంకిరే
జలనిధేః పంకం పరే మేనిరే
సారంగం కతిచిచ్చ సంజగదిరే
భూచ్ఛాయ మైచ్ఛన్ పరే
ఇందౌ యద్దలితేంద్రనీలశకల
శ్యామం దరీదృశ్యతే
తత్సాంద్రం నిశిపీత మంధతమసం
కుక్షిస్థ మాచక్ష్మహే.

యా మి ని

బహు చమత్కార ప్రదమ్ములు
పద్యములు నా పుస్తకమ్మున
వ్రాసి యిత్తుర? మరల పాడిన వ్రాసికొనుదానన్,

కవి

రాజపుత్రీ, నీకు దొరకెనె
రజనివేళయె ? ప్రభాతమ్మున
వచ్చి పఠనాలయమ్మున వ్రాసికొన వచ్చుఁ.

యామిని

నిజము కవివల్లభ, వచింతును
నేను మీసన్నిధికి వచ్చుట—

కవి

ఆలసింపక వెడలిపొమ్మా
యామినీ దేవీ !

యామిని

యామినీవల్లభునిపై నే
నల్లు నూతనముక్తకమ్ములు
గురువులకు వినిపింప వచ్చితి గూఢమార్గమునఁ.

కవి

పద్యముల నాలింతు ముదమున
ప్రభాతమ్మున రాజపుత్రీ !

(ఆమె ముంధరికి వచ్చును)

ఆలసింపక వెడలిపొమ్మా యామినీదేవి !

యా మి ని

క్రొత్తగా జెప్పినవి కావున
గురువువారికి విన్నవింపగ
వచ్చినట్టి మదీయయత్నము వ్యర్థమై పోయెఁ !

కూలఁద్రోయుదురేని కవితా
గురువులే యిటు మహోత్సాహము
ఇంకమీదను కవిత్వ మ్మెట్లు చెప్పుదును !

క వి

చాలు జాలును, మంచిమాటలు !
సత్వరమ్ముగ జదివి రచనలు
ఆలసింపక వెడలిపొమ్మా యామినీదేవి !

యా మి ని

కూరుచుండగ అబల కానతి
గురువు లొసగరు : పద్యములు నే
కాళ్ళమీదను నిలిచి చదువంగలన గురుదేవా !
(అతడు నిషణ్ణకము చూపును)

ఎట్లు లుపవేశింపజాలుదు
నెదురుగా పీఠమ్ము మీదను
నిఖిలజగదారాధ్యు లొజ్జలు నిలిచి యుండంగఁ

(కవి పర్యంకముపై గూరుచుండును. ఆమె దీపస్తంభము జరిపి నిషణ్ణకముపై నుపవేశించి)

ప్రాచీభాగే సరాగే, దరణి
విరహిణీ క్రాంతముద్రే సముద్రే,
నిద్రాలౌ నీరజాలౌ, ధృతముది
కుముదే, కోకలోకే సశోకే,
ఆకాశే సావకాశే, తమసి చ
శమికే, నిర్వికారే చకోరే,
కందర్పే ఒనల్పదర్పే, వికిరతి
కిరణాన్ శర్వరీసార్వభౌమః.

స్వైరం కైరవకోరకాన్ విదలయన్,
యూనాం మనః ఖేలయన్,
అంభోజాని నిమీలయన్, మృగదృశాం
మానం సమున్మీలయన్,

జ్యోత్స్నాం కందలయన్, దిశో ధవలయన్,
అంభోధి ముద్వేలయన్,
కోకా నాకులయన్, తమః కబలయన్
ఇందు స్సముజ్జృంభతే.

చంద్రమండల సురంగయా జగ
న్మందిరే మదనదస్యు రుత్థితః
మానవిత్త మపహర్తు ముద్ధృతా
మోహభస్మకలికేవ కౌముదీ.

కవి

శయ్య మంచిది, బిగువుకూర్పె
నరసకల్పన, చాల హర్షము !
పోదువా యిక రాజపుత్రీ, ప్రొద్దు పోయినది.

(యామిని నిశితముగా జూచి లేచును. కవి పర్యంకమునుండి లేచి, ఆమెను సాగనంపును. ఆమె నాలుగడుగులు నడిచి చప్పున వెనుకకు దిరుగును.)

యామిని

విద్ధకాఖ్యమ్మునకు వల్లిత
వేష్టికాఖ్యమ్మునకు భేదము
సూత్రమున కవివల్లభా, విస్ఫుటము చేయుదురా !

(కవికి పెదవులపై మందహాస మంకురించును. చంద్రకాంతిలో అతని మెడలోనిహారము ధగధగలాడును. యామిని అప్రయత్నముగా ముందరికి బోయి కవిని తటాలున కౌగిలించి, ముద్దు పెట్టుకొనును.)

కవి

(గంభీరస్వరముతో)

రాజపుత్రిక, ప్రత్యుత్తరమ్ము రాక
పూర్వమే నీకు భేదమ్ము బోధపడియె.
చదువుచున్నదానవె రహస్యముగ నీవు
కామసూత్రమ్ము పెండిలి కాకమున్నె ?

యామిని

పరిణయానంతరము సూత్రపఠనఫలము
జ్ఞాతసమ్మోదచర్వితచర్వణమ్ము;
వామనాచార్యుడు కవిత్వవర్ధకముగ
తలచె వాత్స్యాయనీయ సూత్రముల గూడ.

కవి

నిబ్బరము లేనివారికి నిభృతమందు
ఇట్టివిషయమ్ము శైథిల్యహేతు వగును.
శిష్యురాలు భేదము గ్రహించినది కాన
శుభము వెడలుట అన్యులు చూడకుండ.

యామిని

పరు లెవరు లేరు కవివల్లభా, రహస్య
సరణి నరుదెంచినాను మీసవిధమునకు.

(ఉత్కంఠతో జూచి)

స్వీకరింపుడు మీ ప్రియశిష్యురాలి
నింక ప్రియురాలిగా గూడ శంక విడిచి.

(పునః పరిష్వంగము)

పలుకకున్నారు వల్లభా, భయము పుట్టు !
మిమ్ము మనసార నేను ప్రేమించినాను—
పఠనమందిరమందు ప్రప్రథమమందు
కనులు తనిసిన మంజులక్షణమునందె !

కవి

అంతమాత్రము తెలియలే దని తలంప
రాదు, ప్రతివాసరము మహారాజపుత్రి,
వలపు తలమునుకలగుట నీ వర్తనమున
గోచరించుచు నుండెను కొంతకొంత.

యామిని

నా రహస్యమ్ము గ్రహియించినారు కాని
ఒకరునా డైన నుత్సాహ మొసగ లేదు.
మీరు జన్మించినారు కశ్మీరదేశ
మందు, తోణకరు తత్తుహినాద్రివోలె !

నేను దైనందిన విజృంభమాణ మైన
విమలరాగ సరోవరవీచికాళి
మునుగుచుం దేలుచుఁ మహామోదమునను
నాధ, పొందుదు నన్నవిబాధ కూడ.

కవి

నిజమె రాజపుత్రి, నీ యాననమ్మున
నాకు గోచరించు నడుమ నడుమ
వింతబాధ—రేఖవిధముననో, కాక
విరళ మైన మంచుతెర తెరగునొ,

యా మి ని

(పెదవి విరిచి)

నా మనోవ్యథ గ్రహియించినను రవంత
జాలి చూపగ లే దొకసారి యైన !
కాన రాలేదు, వినుట యొక్కటె, కవీంద్ర
సరసహృదయాలు నవనీతసమము లనుట.

(కొంచె మాగి)

బ్రాహ్మణులవాక్కు కేవలపరుష మంట.
హృదయములు మాత్ర మెంతయు మృదువు లంట,
మధువు నధరమ్ము సేయు మీమాట లన్న
నిజహృదయ మన్న వజ్రాతినిష్ఠురమ్ము !

క వి

స్త్రీలకుంబోలె హృదయాలు శిష్యురాల,
పైనమాత్రము కఠినము బ్రాహ్మణులకు.
అవనిసురకవి, ఆచార్యు డైనవాని
హృదయ మె ట్లుండునో గ్రహియింపలేవె ?

యా మి ని

ఇప్పటికి నైన నన్ గరుణించి రాజ
పుత్రి యనియెడి కఠినసంబోధనమ్ము
మానితిరి : శిష్యురా లనుమాట వింటి—
ఇంక ప్రియురాల యనుపిలు పెపుడు వచ్చు !

క వి

కేవలము గ్రంథపాళిలో క్రీడ సేయు
నైష్ఠికబ్రహ్మచారిగా నను దలంప
వలదు యామిని ! నే నవివాహితుండ
నయ్యు గ్రహియింప నేర్తు గాఢానురక్తి.

యా మి ని

స్వీకరింపుడు నన్ను జీవితేశా! యింక
ప్రణయబాధలు నేను పడలేను పడలేను !

(పాదములమీద వ్రాలి)

బిగియార కౌగింట ప్రీతి జేర్చకయున్న
ఈదాహ మెటు లారు హృదయేశ, హృదయేశ !

క వి

(ఆమెను లేవ నెత్తి అక్కున జేర్చుకొని)

యామినీ, యామినీ, అలసింపక పొమ్ము
ఆత్మీయ సౌధమున కన్యు లెరుగక మున్నె.
పూర్ణిమాజ్యోత్స్నలో పుట్టినట్టి వికార
మపనయించుట మేలు యామినీ, యామినీ !

యా మి ని

పాదాలు తడబడెను ప్రాణేశ, ప్రాణేశ !
ఒడిలోన గూర్చుండు నొక్కపర్యాయమ్ము.

(కవి నిషణ్ణకముపై గూరుచుండును. యామిని అతని యొడిలో జేరి చల్లని గొంతుతో)

మాటి మాటికి నన్ను మరలి పొమ్మందురే !
ప్రియురాల యని నన్ను పిలువరే సొరార !

(అతని కంఠమున బాహువులు పెనవేయును)

క వి

ప్రేమ లే దనుకోకు ప్రియతమా, నీమీద.
అమృతలావణ్యాబ్ధి నవతరించిన లక్ష్మి,
విహలోక సౌందర్య హేలా మహామూర్తి,
వేపూరుషుం డైన నీక్షించుమాత్రాన
అనురాగ వివశాత్ము డగుట నిస్సంశయము !

బహుజన్మకృత పుణ్య ఫలితమ్ముగా మదీ
యాదృష్టదేవతాహారిరూపమ్ముతో
ఇపుడు న న్నేలగా నేతెంచు మధురిమవు

యా మి ని

కవివరేణ్యుని పాదకమలముల్ సేవించి
అవ్యయానందంబు ననుభవింపగ వచ్చు
సామాన్యమానవశ్యామ ప్రాణేశ్వరా !

క వి

భావింప లే నట్లు ! ప్రభుపుత్రికవు ప్రియా,
అభిమానవతి వసూర్యంపశ్య వగు నీకు
కవిమీదియనురక్తి కన్యాత్వహరణమ్మొ
గురువుచే జేయింప దొరకొన్నదా యేమి !

యా మి ని

(కవి యొడిలోనుండి దిగి)
అల మలమ్ కవివరా ! ఆచార్యసత్తమా !
నే మిమ్మొ ప్రేమించి నిండుహృదయముతోడ
ప్రాణవల్లభునిగా భావించుచుండగా
విప్రభర్తృస్పర్శ విమలీకృతం బౌను
కాయ, మంతియె కాని కన్యాత్వ మెటు పోవు !

క వి

నీప్రేమ యామినీ, నిష్కల్మషం బౌను.
కావ్యలోకపు విదగ్ధత యదభ్రం బైన
అతిముగ్ధవే లోకయాత్రలో ప్రియతమా !
లోక మే మనునొ ఆలోచింపు మొకమారు !
శిష్యురాలికి విద్య చెప్పుచుకా బిల్హణుడు
వలపు తల కెక్కించి వల వేసికొనె నను.

యా మి ని

శివ శివా ! మీ రేమి చేసినారలు స్వామి !
గాఢర క్తిని స్వయంగ్రాహమ్ము చేసినది
యామినీదేవియే యని దైవతము సాక్షి !

(కొంచె మాగి)

వనిత తనయంతనే వచ్చుటంజేసియే
చూచుచున్నా రింత చులకనగ కవివరా !

క వి

(ఆమె పాదములకడ మోకరిల్లి)

కాదు దేవీ, నన్ను క్షమియించు క్షమియించు !
అంతరంగమునందె యుఱచుకొనుచున్నాను
అనురాగవాహినిగ యామినీ, యామినీ !

యా మి ని

(కవిని లేవదీసి, అతని యురమున శిర ముంచి)

త్రికరణ విశుద్ధిగా దేవతాసాక్షిగా
భర్తగా మిమ్ము నే భావించుచున్నాను !

జనయిత్రితో జెప్పి సమ్మతింపగ జేతు
అశ్రమమ్ముగ పెండ్లి కాదిలో ప్రాణేశ !

అవలన్ జనకుతో అచిరకాలములోనె
చెప్పింతు జనయిత్రిచేత వృత్తాంతమ్ము.
అస్మన్మనోరథం బనుసరించును తండ్రి,
వ్యతిరేకమార్గాన పర్తింప డెన్నండు.

క వి

చాల కున్నది మనఃస్థైర్యమ్ము ప్రియతమా !
లేదు నీధైర్యాన లేశ మైనను నాకు !

(చేయి త్రిప్పును)

యా మి ని

బ్రాహ్మణోత్తము లౌట ప్రాణేశ్వరా, మీకు
జంకు కలుగుచునుంట సహజశోభయె కదా !

(మందహాసముతో కవి ఆమెను ముద్దాడును)

గ్రహియించితిరొ లేదొ కాని మా పితరులకు
అధికాదరమ్ము మీయందు ప్రాణేశ్వరా !

క వి

వర్తమానస్థితిని వాస్తవమ్మే ప్రియా !
కాని నీ వరు డంచు గ్రహియింప నే మౌనొ !

(యామిని కృత్రిమకోపముతో కవిని చూచి పర్యంకము చేరి, అను కొని నిలువబడును)

క వి

(అనునయపూర్వకముగా)

ఇందీవరాక్షి, తవతీక్ష్ణకటాక్షబాణ
పాత్రవణే ద్వితయ మౌషధ మేత దేవ :

ఏకం త్వదీయమధురాధరపాన మన్య
త్త్వత్తుంగపీనకుచకుంకుమపంకలేపః !

(ముందరి కడుగు వేయును)

యా మి ని

కవి రాజపుత్రికా కల్యాణఘటికలో
భగవాను డౌ క్షపాప్రాణేశ్వరుడె సాక్షి !

(పరస్పరపాణిగ్రహణము. కవి వాతాయనము మూసి యామినిని సమీపించును. ఆమె విప్ఫారితముఖముతో ప్రియు నొకసారి వీక్షించి, సిగ్గున శిరము వంచుకొనును)

క వి

నేదం ముఖం మృగవిముక్తశశాంకబింబమ్

(ఆమెవదనమును పయి కెత్తును)

నేమౌ స్తనా వమృతపూరితహేమకుంభౌ

(కౌగిలించుకొనును)

నై వాలకావలి రియం, మదనాస్త్రశాలా

(అలకలు సవరించును)

నై వేద మక్షియుగళం నిగలం హి యూనామ్ !

(ముద్దుపెట్టుకొనును. యామిని మనోహరముగా పర్యంకముమీద వ్రాలును.)

తృతీయ రంగము

తరువాత రెండవనాడు సాయంకాలము పాఠశాలాభవనమున కవి యిటు నటు తిరుగుచుండును.

క వి

అద్యాఽపి తాం ప్రథమసంగమ జాతలజ్జాం
నిర్ధ్యాయతి వ్యతికరే మయి మందధీరమ్
సీత్కారకంపితశిఖాతరలప్రదీప్త
కర్ణోత్పలేన లసతీం సుదతీం స్మరామి !

యా మి ని

(వెనుకనుండి ప్రవేశించి)

సుదతి నెవ్వతెనో మహాసుందరాంగి
నర్ధమీలితనయనులై అస్ఫుటాక్ష
రముల జపియించుచున్నవారలు మదీయ
జీవితేశులు ! పే రేమొ చెప్పగలర !

క వి

(మందహాసముతో)

నేను స్మరియించుచున్నాను నిరుపమాన
విమల లావణ్యదేవతా విగ్రహమును.

వెలువడును వసంతతిలక వృత్త మామె
మధురనామమ్ము తలచినమాత్రముననె!

ఆమహామాన్యనామధేయాక్షరములు
దేవతాత్రయమట్లు దేదీప్యమాన
ములు, మదీయేక్షణోత్సవమ్ములు లతాంగి!
రజని కాశబ్ద మగును పర్యాయపదము.

(యామిని అతనిని కౌగిలించుకొనును)

నాకు జూపగ నరుదెంచినావె తొలుత
ప్రియతమా, నేటిగోష్ఠిలో పెద్దలకడ
నీవు పఠియింప దలచిన నిజరచనల:
ఏమి లిఖియించినావొ యీక్షింపనిమ్ము.

(చేయి చాపును)

యా మి ని

లోపములు లేవు పద్యాలలో త్వదీయ
కరుణచే జీవితేశ్వరా, కాని నాకు—
తలచుకొన్నంతమాత్ర—సాధ్వసము కలుగు
చదువలే నేమొ యని గురుజనులమ్రోల.

క వి

కలుగుచున్నది యించుక కంప మెడద
లోన ప్రాణప్రియా, గోష్ఠిలోన నీవు

సక్రమమ్ముగ తుదివాక చదువగలవొ
పద్యముల, నెచ్చటే నట్టుపడుదు వేమొ.

మరియు నింకొకభీతి : ఏమాత్ర మైన
వర్ణనల గాని హావభావముల గాని
జీవితేశ్వరి, అనురాగచిహ్నదీప్తి
పొడమగూడదు సుమి బుద్ధిపూర్వకముగ.

యా మి ని

నాకు దెలియును గా మనోనాథ, యిట్టి
సమయముల జాగరూకత సముచిత మని.
కాని యెడనెడ మీవిలోకనముతోడ
శిష్యురాలికి నుత్సాహసిద్ధి యగును.

(అతనిని కౌగిలించుకొని)

అస్మదాచార్యునకు జయం బగును గాక !
ఆత్మవల్లభునకు శుభం బగును గాక !

క వి

(ఆమె శిరస్సు మూర్కొని, వీపు తట్టి)

శిష్యురాలికి శుభజయ సిద్ధి రస్తు !
ప్రాణకాంతకు మంగళప్రాప్తి రస్తు !

(యథాస్థానముల గూరుచుందురు. తరువాత కేరళిక ప్రవేశించును. అనంతరము రాజు, అమాత్యుడు, గురువు, కోటిపాల ప్రముఖులు ప్రవేశింపగా ఉచితమర్యాదలు నడచును)

రా జు

కుశల మౌనె కవిత్వగురువుల ? కచట
శ్రమ మేమియును క నక్రమమ్ముగనె
సకలోపచారముల్ జరుగుచున్నవియె ?

క వి

స్వ స్త్యస్తు ! చిత్తము ! జగదధీశ్వరుల
కరుణాకటాక్ష వీక్షాప్రసారమున
సర్వ మిచ్చో మాకు సౌఖ్యప్రదమ్మె.

రాజ గురువు

ప్రకృతమ్ము బిల్హణభట్ట కవీశ,
పఠియించు నేసర్గబంధమ్ము బిడ్డ ?
పాఠనమ్మున భవత్పద్ధతి యేమి ?

క వి

శ్రీ త్రివిక్రమభట్టశేఖర రచిత
మౌ నలచంపువు యామినీదేవి
గురుదేవ, ఒక్కింత తిరుగవేసినది

గురువులకడ మున్నె కూలంకషముగ
గద్య, రూపక, పద్యకావ్య భాగములు
చదివియుండుటజేసి సారస్యములనె
విశదీకరింతును వివిధఘట్టముల.

అది కాక, నృపునియాజ్ఞానుసారముగ
కవితాభివృద్ధికి కారణం బైన
సరసశిక్షానవ్యసరణిపై దృష్టి.

రాజు

పాడుదువా తల్లి, భవదీయ నూత్న
ఖండకావ్యము మాకు కర్ణోత్సవముగ.

యామిని

(కవిని జూచి, గొంతు సవరించుకొని)

"విదిత కాశ్మీరదేశాన వెలయుచుండు
అగ్రహారమ్ము ఖోనముఖాభిదమ్ము.
భ్రమయు నచటి యూపస్తంభపటలి గాంచి
కట్టునాలానవితతిగా కలిగజమ్ము.

హిమగిరిక్రోడమం దున్నయిందు పండు
కుంకుమమ్మును పాండురంగోస్తనియును.
పిలువ నంపె గోపాదిత్య పృథ్వినేత
మధ్యదేశమునుండి బ్రాహ్మణుల మున్ను.

కౌశికసగోత్రజాత జగత్పవిత్ర
చరితులందు విరాజిల్లుశాఖ యొకటి
మూలపురుషుడుగా భట్ట ముక్తికలశు :
డతడు ధరియించినాడు నిజాస్యమందు
కమలసూతి పరస్పరకలహభీతి
నాల్గుమోముల నిలిపిన నాల్గుశ్రుతుల !

తత్సుతుడు రాజకలశుండు ధార్మికుండు,
అధికవీరుండు, దాత, ంతవేత్త.
తుహిన నగగుహ తన్ముఖధామపటలి
విడుచు తిమిరచ్ఛలాన ఇప్పుడును గూడ.

ద్రాక్షలత లల్లుకొన్నయారామవాటు
లమలసలిలమ్ము లైనకూపాంతికములు
ఉపవనులు పానశాల లాయుత్తమునకు
విడుదు లగుచుండు వ్యాఖ్యానవేళలందు.

అఖిలవిద్యలలో తదీయాత్మజుండు
జ్యేష్ఠకలశుండు మిన్నయై చెలగినాడు.
ప్రాంగణమ్మున తన్మహాభాష్యవృత్తి
చదువువిద్యార్థిసంఘుంబు నందడించు.

శ్రుతినిధానక్షమాసారశుద్ధమూర్తి
కతిధి సంతర్పణమ్మున అఖిలకార్య
యోజనమ్మున ప్రాపుగా ఉత్తమగుణ
భరితకీర్తి నాగాదేవి భార్య యయ్యె.

(గొంతు సవరించుకొని, కొంచె మాగి, పుస్తకము కేరళికచేతి కిచ్చును)

కే ర ళి క

(ఉత్సాహముతో)

ప్రథమసుతు డిష్టరాముండు బహునృపాల
సభల లీలావతంసుడు. సకలసుకవి

జనని భారతి తద్వక్త్రమున వసించి
కానవచ్చె ప్రపాపాలికావిధాన.

వారి కడగొట్టుసుతుడు దుర్వాదికుకవి
భూరిమదభేది లీలాకుతారమూర్తి.
అట్టియానందు మృదురసనాంచలమ్ము
జేరె సంత్యక్తపర్వత శారదాంబ.

తప్తకాంచనరుచులగాత్రమ్ముతోడ
నేత్రపర్వమ్ముగా బుట్టె నిఖిలలోక
శేఖరుండు కుమారుడు జ్యేష్ఠకలశ
మాన్యునకు నాగమాంబకు మధ్యముండు.

బిడ్డబుని యాననమ్మున ప్రీతితోడ
నిలిచినది మౌంజిట్టిన నిముసమందె.
సాంద్రవేదధ్వనులలోన చాటువడగ
శ్రీసరస్వతి స్వీయమంజీరరవము.

(హర్ష ధ్వనులు)

సాంగముగ వేదమును పతంజలి మహర్షి
కృత మహాభాష్య యుతము వ్యాకృతి నతండు
శ్రద్ధతో నభ్యసించెను; శ్రవణసుభగ
యైన సాహిత్యవిద్య ప్రాణాస్పదంబు.

సుకవిచంద్రుని విమలభావముకురమందు
ప్రమదమున సర్వవిద్యలు ప్రతిఫలించె.
కరుణ వహియించి వాగ్దేవి కర్ణపూర
సుమరజమ్మును చల్లె నాసూరిమీద.

తనముఖమ్ము వీక్షించువిద్యావధూటి
చక్రమును స్వీకరించినచతురు డతడు.
తత్కవిత్వము కీర్తికాంతాప్రయాణ
సరణిలో సౌవిదల్లులచాయ నరిగె.”

రాజ గురువు

మేలు మేలు! కుమారి నీయది
మృదుమనోహరరీతి. ఎడనెడ
కానవచ్చును రచనలో నవకల్పనలు తల్లీ!

అమాత్యుడు

వల్గువాక్కున సాగినది గురు
వంశవర్ణన ఖండకృతిలో,
విమలకవితాలక్షణమ్ములు వెలయు ప్రస్ఫుటమై.

కోటిపాలుడు

భర్తృదారిక నిజగురూత్తమ
భక్తిభరితార్ద్రాంతరంగము
తోడ పద్యము లల్లెననియే తోచు గురుదేవా!

రా జు

ఆర్యులారా, శ్రీకుమారీ
యామినీరచనాప్రణాళిక
గానవచ్చును నాకు నుత్తమకావ్యచిహ్నములు.

బిడ్డ కవనము చెప్పగలిగెను
బిల్హణార్యుని ప్రసాదమ్మున !
మాన్యకాశ్మీరక కవీంద్రుడు మాకు వంద్యుండు.

క వి

నేను ధన్యుడ నైతి దేవా,
నిజముగా శ్రీమత్కుమారికి
అంతరంగములోన సుకవిత్వాంకురము కలదు.

నేను వనపాలకునిరీతిని

ల

రవులు కొలిపితి : ప్రతిభ మాత్రము రాజపుత్రికదే.

కో టి పా లు డు

పడయుఃవికటనితంబపోలిక
ఫల్గుహస్తిని శ్రీసుభద్రల
చాడ్పునన్, ప్రభుదేవిరీతిని, జఘనచపలవలెన్——

ఇందురేఖ అవంతిసుందరి
చందమున శ్రీ రాజపుత్రిక
సుందరం బగుపదవి కవితామందిరాన ప్రభూ !

అమాత్యుడు

స్త్రీలు వైదికభాషలో మును
చెప్పియున్నా రెన్నొఋక్కులు
పాడి రెన్నో థేరిగాథలు పాలిభారతిలో.

ప్రాకృతమ్మున గాథ లెన్నో
పలికినారలు, దేవవాణిని
ప్రతిభమై విరచించి రెన్నియొ పద్యరత్నములన్.

కాని యెవ్వరు సుదీర్ఘం బగు
కావ్య మల్లినవారు నేటికి
కానబడకున్నారు దేవా, కారణం బేమో!

రాజు

గురుకటాక్షముచే సుభాషిత
కోశమున జీవించుగాథలె
కాక, యామిని చేయుగావుత కావ్యబంధములన్!

రాజగురువు

క్రొత్తపద్యము లేవియైనను
గురుకవీశా, జ్ఞప్తి యున్నను
శ్రవణపేయము చేయగలరా శ్రమము వహియించి?

క వి

“కశ్మీరదేశాన కలదు పురాతన
ప్రఖ్యాత మైనట్టిప్రవరపురము.
ఇచ్చుచుండును సాక్ష్య మిందుమౌళి ప్రీతి
గ్రహియించినవిధాన గౌరిపాణి.
స్వైరధావత్కలి స్తంబేరమాంకుశా
కారంబు లౌ తరంగములతోడ.
తనరారుచున్న వితస్తాతరంగిణి
పురసమీపమ్ముగా నొరసియుండు.
తత్పురీవిప్రశాపసంత్రాస మొంది
తొలగి చనె పుష్పకముతోడ దూరముగనె
దర్పమున మున్ను కైలాసధరణిధరము
హస్తముల నూపినట్టి దశాననుండు.

తత్పురీసాధవాతాయనమ్ములయందు
వ్యాఖ్యానకారవిద్వాంసులపయి
కుసుమవర్షం బెల కురుపరో దేవతల్
వెర గందు నని కాక విబుధగురుడు!
వాగ్దేవి ఆత్మీయవాహనహంసిని
మధుమతీ సైకతమధ్యమందు
విహరణోత్సుకవృత్తి విడిచి విద్యారక్ష
చేయుచుండును బుధశ్రేణి కచట;

సంస్కృతప్రాకృతమ్ముల జన్మభాష
రీతి భాషింపగలదు నారీజనమ్ము
అమృతనిష్యంది పటురచనాద్భుతకవి
శేఖరావాస మైనకాశ్మీరమందు.

పాలసంద్రంబులో ప్రభవించునమృతంబు
చెదరి కవీంద్రులజిహ్వాలందు
ద్రాక్షఖండములందు తరుణీమనోహారి
వీక్షణమ్ములయందు విశ్రమించె.
కడుపారగా గ్రోలి ఖరకరుండు నిదాఘ
కాలమ్మునందు ద్రాక్షారసమ్ము
ధరియించు మాణిక్యకిరణకళికాకోమ
లాంశుమాలిక తాప మడగుకతన.
వాపికాహీననిష్కుటవాటి గాని
కేళిదీర్ఘికలన్ జలక్రీడ లేని
సుందరులు గాని వారలచూపుగముల
కట్టువడిపోని యువకులు గాని లేరు.

తీరయుగ్మస్థ మౌ భూరిసౌధమ్ముల
జాలకమ్ములయందు స్వైరలీల
మీరియుండెడి యువమిథునహారమ్ములు
తెగి పడుచుండగా తెలియకుండ.

తనవిశాలోత్సంగతలముపై, నిండుగా
జాలువారును వితస్తాస్రవంతి
నక్షత్రతిలకితనభముతో గూడిన
మందాకినీనది చందమునను.
స్నానవేళ నితంబినీ స్తనతటాల
కుంకుమ మ్మంకమున బూసికొనుటె కాక
ఈర్ష్య నేమో యనంగ తదీయనీల
చికురముల లాగుచుండు వీచీకరాల.

ఘుసృణచర్చోష్ణ మౌకుచకుండలమ్ములు
కస్తూరికాసాంద్రగంధిలములు
రాంకవపట్టముల్, రమణీయ సౌపృష్ఠ
నిర్మితజలకేళినిలయములును
ప్రచురనాకసుఖమ్ము పచరించు శిశిరర్తు
కాలమ్మునందును కాముకులకు.
కాశ్మీరకామినీ గణ మనోహారిణీ
కదళికాకోమలగాత్రములును,
హిమశకలపాళిపిహితవక్త్రములు గలుగు
నీరభాండమ్ములును, గోస్తనీకుడుంగ
జాలములు భూరితాపోపశమన మొసగు
భీష్మరూపమ్ము దాల్చిన గ్రీష్మవేళ."

రాజగురువు

చాలకాలమ్మునకు వింటిమి
సరస మైనకవిత్వ మార్యా,
నిజముగా మీభూమి శారదనిలయ మగును గదా!

అమాత్యుడు

సత్యమే గురుదేవ! అచ్చట
శారదాపీఠమ్ము వలననె
అఖిల విద్యలు నాట్య మాడుట అబ్బురము కాదు.

కోటిపాలుడు

అచటి యాలంకారికోత్తము
లచటి వైయాకరణు లచ్చటి
దేవభాషాకవులు వేరొకదేశమున గలరా?

రాజు

అఖిలవిప్రులు శివారాధకు
లగుటచే కాశ్మీరభూమిని
సంస్కృతమ్మున జేయజాలిరి సర్గబంధములన్.

కోటిపాలుడు

అవనిసురులే కాక దేశ
మ్మంతయును శివదీక్ష దాల్చిన
దవయవమ్ముల తుహినభస్మం బలదుకొని దేవా!

రాజ గురువు

ప్రబలియున్నారచట దేః
పరమమాహేశ్వరాచార్యులు
మహిత స్పంద ప్రత్యభిజ్ఞా మార్గసంచారుల్.

రా జు

మధుర మైనది మీకవిత్వము!
మహాకావ్యము నేటివరకును
బిల్హణార్యా, యేమిటికి తలపెట్టకున్నారు?

క వి

మహోత్సాహ మ్మయిన గానీ
మహాదుఃఖ మ్మయిన గానీ
కలుగ కుండినయెడల నుత్తమకావ్య మెటు పుట్టునో?

నాకు కోరిక యిపుడు దేవా,
నాటికను రచియింప, దేవర
యనుగ్రహమున దీర్ఘకావ్యం బవల నల్లెదను.

రా జు

భట్ట బిల్హణకవిని విద్యా
పతిని జేసినవార మియ్యెడ:
ఎల్ల రామోదింతు రనియే యెంతు గురుదేవా!

(కంఠములోని హారము తీయబోయి కోటిపాలునివంక సాభిప్రాయ
ముగా జూచును. అతడు నిష్క్రమించును)

రాజ గురువు

సత్క వీంద్రుడె కాక శాస్త్ర
జ్ఞానవంతుడు రాజవిద్యా
పతిగ నుండుట సర్వవిధముల భావ్యమే దేవా !

అమాత్యుడు

మారుమ్రోగం గలదు కవితా
మధురనాదముతోడ సన్మ
ద్రాష్ట మెల్లెడ నింక నీకవిరాజుచే దేవా !

(ఇంతలో కోటిపాలుడు దంతపేటిక తెచ్చి రాజుసన్నిధిలో నుంచును. అందులోని రత్నహారమును బయటికి దీసి కదలించుచు)

రాజు

బిల్హణార్యా, పదవి శుష్క
ప్రియముగా నొసగంగ రా, దీ
రత్నహారము భవద్గళమున రంజిలుం గాతన్ !

(హర్షధ్వనులు. రాజు కొంచె మాలోచించి హారము యామినీదేవి చేతి కిచ్చి)

నీవె కవితాగురుని గళమున
నిలుపు మీ హారంబు, మరి నీ
పేరు నిలుచుత శాశ్వతముగా బిల్హణార్యునిచే !

(కవి శిరస్సు వంచును. యామిని గంభీరవదనముతో హారమును కవి కంఠమున మెల్లగా నుంచును)

చతుర్థ రంగము

బిల్హణునిమందిరములో సుసజ్జిత మైనగదిలో. సాయంకాలము కవి చందనచర్చ చేసికొనుచు యామినీదేవిపటమువంక చూచు చుండును.

కవి

అద్యాఽపి తాం రహసి దర్పణవీక్ష్యమాణ
సంక్రాంతమత్ప్రతినిధిం మయి పృష్ఠలగ్నే
పశ్యామి వేపథుమతీం చ ససంభ్రమాం చ
లజ్జాకులాం చ సముదంచిత మన్మథాం చ.

(వెనుకనుండి యామిని ప్రవేశించి వ్రేలాడుచున్న కాండపటము చాటున నిలిచి కిలకిల నవ్వును. అతడు కాండపటాభిముఖు డగుచు మెల్లగా)

నాకలోకమునందుండి నన్ను గాంచి
యువతి యెవ్వతెయో నవ్వుచుండ నోపు;
చిత్రగత యైన మత్ప్రేయసీముఖమ్మొ
జీవములు దాల్చి వేడ్క హసింప నోపు.

(యామిని వెనుకనుండి తెర కొంచెము కొంచెముగా దింపుచుండగా కవి ఒక్కొక్క పంక్తి పాడుచుండును)

"కి మిందుః! కిం పద్మం!
కిము ముకురబింబం! కిము ముఖం!
కి మబ్జే! కిం మీనౌ! కిము
మదనబాణౌ! కిము దృశౌ!
ఖగౌ వా! గుచ్ఛౌ వా!
కనకకలశౌ వా! కిము కుచౌ!
తటి ద్వా! తారా వా!
కనకలతికా వా! కి మబలా!"

(కాండపటము క్రింద బడవేసి పరుగున బోయి యామిని కవిగాఢా లింగనమున నిమిడిపోవును)

"ముఖరవలయజాలో మోదితాశేషగాత్రః
పులకముకులసాంద్రో బోధితానంగతంద్రః
పర మురసి నిమగ్నస్ఫారవక్షోజకుంభ
స్సుఖయతు సుముఖీనాం దోర్లతాగాఢబంధః!"

యామిని

ఎంత మధురమ్మొ నాహృదయేశ్వరార్ద్ర
చందనాగురు ఘనసార సాంద్రలిప్త
పీనవక్షోమనోహర పీఠభాగ
సంగతోద్రిక్త దృఢభుజాలింగనమ్ము!

(ఉల్లాసముతో)

మందహాసము మోమున మలయుచుండ
అర్ధమీలితనేత్రాల నమృతమధుర
కంఠమున పాడుచుంటిరి గాథ లేవొ
ఈషదవ్యక్తఫణితిని హృదయనాథ!

(కవాటము బంధించి వచ్చి, ఆమెను నిషద్యపై గూరుచుండ బెట్టి, బుజములపై చేతు లుంచి, చిరునగవుతో)

కవి

తలచుకొనుచుండ నాయిష్టదైవతమును
నిండుహృదయాంబుజాతంబునుండి వెడలి
అప్రయత్నముగా దేవి, హర్షవాక్కు
పద్యరూపమ్ము నొందినభంగి దోచు.

(ఆమె చేతు లందింపగా కన్నుల కద్దుకొని)

మామకోపాస్యదేవతామధురమూర్తి
నిండుకొలు వుండగా మనఃపుండరీక
పీఠమున, రాత్రి పవ లనుభేద మెడలి
పారవశ్యమ్ము నిబిడమై ప్రజ్వరిల్లు.

కాని ప్రత్యక్షదేవత యైనయామి
నీ మహాదేవి యెపుడు సన్నిహిత యగునొ—
అంకమున గాని క్రోడనమ్మునందు గాని—
అపుడు నశరీరనాకసౌఖ్యమ్ము సుమ్ము!

(ఆ లిం గ న ము)

అంత కంతకు దున్సహమ్మగుచు నున్న
దర్ధఘటికావియోగమ్మె యైన గాని :
గతవిభావరి పూర్ణజాగరణమునకు
శర్వరీసార్వభౌముండె సాక్షి దేవి !

యా మి ని

(లేచి ప్రియునినేత్రములు ముద్దు పెట్టుకొని)
పాప! యెంత బాధపడినారొ ప్రాణేశ!
రజని నిండుజాగరమ్ము చేసి.
పంపజాల నైతి పాలికాసఖి నైన
వేరుదూతి నైన విశ్వసించి.

క వి

నిశయనమందిరమ్ములోనికి రహస్య
మార్గమున దేవి సాహసోన్మత్తుడ నయి
రా ప్రయత్నించియును త్రివారము, త్వదీయ
వినయభంగభయమ్మున వెను దిరిగితి.

యా మి ని

మీరు రాక యుంటె మే లయ్యె ప్రాణేశ,
శూన్యమందిరమ్ము జూచువారె
ఒక్కవేళ సాహసోన్మత్తు లయి యెట్లొ
వచ్చునెడల పట్టుపడక యుండ.

(ఉల్లాసముతో)

చాల సరసవార్త, చల్లని శుభవార్త
మిగుల మధురవార్త, మేలివార్త
చెప్పనెడల మీకు జీవితేశా, నాకు
పసదనమ్ము నేమి యొసగువారు ?

కవి

నే నొసంగకుండ నిస్సంశయమ్ముగా
నీవె సంగ్రహింపనేర్తువు గద !........
మనవివాహమునకు జననియు జనకుడు
సమ్మతించినారె సంతసమున ?
(ఉత్కంఠతో జూచును)

యామిని

చేయుచున్నను మహాయత్నము
జీవితేశా, అహరహమ్మును
గతవిభావరివరకు ధైర్యము కలుగలే దాయె !

వర్తనమ్మున నేడియో పరి
వర్తనమ్మును గాంచి యుండగ
నోపు, జనని వివాహగోష్ఠికి ఉద్యమించినది.

వలదు పాణిగ్రహణ మనియును
వాంఛయే లే దనియు, కవితా
వ్యసన మొక్కటె హేతు వనియును వల్లభా, అంటిః

ఆరుమాసములందు గడచిన
వయిదునెల, లిక నొక్క మాసమె
నీ యుపాధ్యాయుండు బిడ్డా, నిలుచు నిచట ననెన్.

అభ్యసింపగ వలసినట్టిది
అనంతమ్ముగ నుండుకతమున
పంపు టెటు కాశ్మీరవిద్యాభట్టగురు నంటిన్.

పెండ్లి యైనను నీకు విద్యా
ప్రీతి తరుగనియెడల బిడ్డా,
చదువవచ్చును రాజగురువులసన్నిధానమున—

అన్నతల్లిని గాంచి పలికితి
అనునయమ్మున జీవితేశా,
బిల్హణార్యులు కాక అన్యులపేరు విన నొల్లన్.

వీలుపడ దిక బిల్హణార్యులు
వెడలిపోవుట నిర్ణయమ్మె :
ఎల్లకాలము ప్రవాసంబే యెట్లు సుఖద మనెన్.

భరతఖండం బేకదేశము,
ప్రవాస మ్మనుమాట చెల్లదు.
కష్ట మేమియు కలుగ దైనను కవికి మనయింట.

ఎంతకాలం బయిన గానీ
యిచటనే కాశ్మీరకార్యం
డుండి విద్యలు నాకు జెప్పుచునుండు జనయిత్రీ!

నిక్కువముగా తత్కవీశుని
నికటమున పాఠమ్ము చదువని
నాడు తల్లీ, తోచ దంటిని నాథ, ధైర్యమునన్.

"నీకు విద్యాగురువుమీదను
నిండు గౌరవ ముండబోలును.
అయిన నింతటివెర్రి బిడ్డా, అనుచితమ్ము సుమా !"

"కవివరుం డుత్తముడు కాడా ?
గౌరవార్హత లేనివాడా ?
విశ్వసింపం దగనివాడా ? విశ్రుతుడు కాడా ?"

"అవును బిడ్డా, అన్నిసుగుణము
లమరియుండెడివాడె; నాకును
బిల్హణార్యుం డన్న నెంతయు ప్రీతి కలదు సుమీ !"

దాప నేమిటి కింక తల్లీ,
తథ్యమే వచియించుదానను
కవివరేణ్యుం డన్న నాకో గాఢరాగమ్ము !

ఆమనోహరమూర్తి గాంచిన
దాది ఏకాగ్రముగ నందే
విమల మైనమదీయహృదయము విశ్రమించినది !

ఇంత యేటికి ? అమృతధాముడు,
హృదయనాధుడు, కవివతంసుడు,
బిల్హణార్యుని గాక అన్యుని పెండ్లియాడ జుమీ !''
(అతని ముఖము వికసించును)

అన్నమాటల నాలకించుచు
అక్కజంపడి, మెల్ల మెల్లన
జనని చివరకు వివాహమునకు సమ్మతించినది.

కవి

నాప్రేయసీబుద్ధినైపుణ్యమునకు
అల బృహస్పతికూడ అక్కజంపడును.
ఆనందవివశాత్ము డయ్యె నీతండు,
ప్రాణప్రియా, యిదే పారితోషికము !

(చిరునగవుతో బాహువులు చాపును. ఆమె దగ్గరకు రాక, కవిని స్తంభము చుట్టును మూడుమారులు త్రిప్పి, చివరకు అతనికి పట్టు వడి గాఢాలింగనమున నిమిడి కన్నులు మూసికొనును)

ఏల రా వైతివో యీశుభవార్త
చెవి వేయ రేయియే జీవసహాత్రి !
పతనాలయమ్మున ప్రాహ్ణమ్మునందు
భవదీయదర్శనభాగ్యమే లేదు !

యామిని

కూర్మమ్ముపోలిక కొంచె కొంచెముగ
మందంపునడకతో మంగళవార్త—

ఔత్సుక్య మెంతయు నతిశయింపంగ—
కర్ణజాహము చేరుగద మనోనాధ!

వృత్తాంత మంతయు విన్నమాతల్లి
నిజసన్నిధానాన నిలిపెను నన్ను.
అచటనే పన్నుంటి, అంతరంగమున
బహువిధమ్ముల మిమ్ము భావించుకొనుచు.

పుస్తకమ్మును జూడ బుద్ధియే లేదు!
ఆగమనమ్మున కవకాశ మేది?
ఇపుడైన హృదయేశ, యెట్లొ తప్పించు
కొని వచ్చియున్నాను గూఢమార్గమున!

(ఉత్సాహముతో నాట్యము చేయును)

వేరొక తీయనివృత్తాంతమ్ము సు
ఎరుక పరచుచో నేమి బహూకృతి?

కవి

మధురోదంతము మధురబహూకృతి
బడయం జాలుట ప్రణయిని, ధ్రువమే.

యామిని

(నాట్యము చేయుచు)

జనకులు వేగమె సమ్మతించు నటు
చేయ్యుదు ననియే చెప్పెను మాతయె.

మాతాపితరులు మంగళవిషయమె
చర్చించెద రీక్షణమున నాథా!

దయతో జనకులు తమయంగీకృతి
ఈనిమునముననె ఈయగవచ్చును.
అగుచో శుభమే అతిశీఘ్రమ్ముగ
నాథా, ఆహ్వానము చనుదెంచును.

కవి

చక్రము త్రిప్పం జాలిన యామిని
స్వామిని కా దని సంకోచింపను!

యామిని

యామిని స్వామిని అగుచో నిజముగ
తొలుతనె నాథుడు ధ్రువముగ రా జగు!

(నాట్యము చేయుచు వచ్చి నాథునియంకముపై గూరుచుండి, భుజలతలు మెడకు పెనవేయును)

కవి

కవిని కవిరాజు జేసెడి క్రమమూర్తి,
సరసభంగిని గురుశిష్యసంప్రదాయ
బంధపరివర్తనక్రియా ప్రవణమూర్తి,
ప్రణయజీవి కవిప్రియాప్రథమమూర్తి—

యామిని

అగ్రతాంబూల మిత్తురా అన్నిటికిని
శిష్యురాలికె ప్రేమతో జీవితేశ!
సత్యముగ నీవినూతనసంప్రదాయ
మందు వాసవదత్తయే అగ్రగణ్య!

కవి

కాని వాసవ గాంధర్వకళ గ్రహించు
వేళ వత్సేశగురునిచే విజిత యయ్యె;
కాని మారాజపుత్రికి కామకళను
దేశికుం డోడిపోయి స్వాధీను డయ్యె!

యామిని

అవును హృదయేశ, మీప్రియురాలిజయము
వెర్రివా డెవ్వడేనియు విజయ మనును.
నిలుగులం బెట్టి కవిగంధసింధురంబు
నిలిచె నెట్లెట్లొ ఆలాననికటమందు.

కవి

కవులు గంధద్విపమ్ములే కాని తుదకు
ప్రేయసీపాదయుగళి స్తంబేరమములె.
పడుచుహృదయాల కంకుశప్రాయ మగును
ప్రణయినీరమ్యవీక్షణబాణ వితతి!

యా మి ని

రాగరసమున జయము పరాజయమ్ము
హృదయనాయక, నిజముగా నే నెరుంగ.

క వి

ఊర్పుతోపాటితండు నీయురముమీద
నర్తనము చేయుచుండెడి నాయకమణి.

(ఆమె హారము తీసి ప్రియుని మెడలో వేయును)

ఒరులరాగమ్మునకు వృద్ధి యుండనోపు,
ఏ నెరుంగను సక్రమవృద్ధి మాట.
నిన్ను మనసార గాంచిననిముసమందె
ఎంత యనురాగమో నాకు, నిపుడు నంతె.

యా మి ని

వత్సరాజ ప్రియాకథావర్ణనమ్ము
చేసినా రెందరో కవిశ్రేష్ఠులు మును.

క వి

మదనభూపాల పుత్రికా మధురగాథ
కావ్యములు చేయుదురు మహాకవులు ముందు.

యా మి ని

అవనిపతిపుత్రికానామ మైనగాని
కలిసిపోవును విస్మృతిగర్భమందు.

కాని అక్షయ్యమగు నాథ, కనకవర్ణ
రంజితంబు కవిప్రియారమ్యగాథ.

కవి

నిజమె హృదయేశ్వరీ, కాని నీసమాన
సకలలలితకలాభిజ్ఞ సంఘటిల్లి
చేయకుండిన అనురాగసేచనమ్ము
మొదలె సుకవిత్వబీజమ్ము మొలక రాదు.

(ఆమెకౌగిట నిమిడి, అర్ధనిమీలిత నేత్రుడై)

సంభవించు ప్రాణేశ్వరీ, జన్మజన్మ
పుణ్యపుంజమ్ము పండినపూరుషునకు
నిజమనోహారిణీ మహానిబిడబాహు
మధురబంధమ్ములోపల మరణసుఖము!

(యామిని అతనినోటిపై హస్త ముంచును)

ద్వారము వెలుపల నుండి

ఆర్య, ఒక్కసారి అర్గళోన్మోచన
మాచరింతురేని అరుగుదెంతు.

(కవి తలుపు తీయుగా కోటిపాలుడు యామినిని జూచి వెనుక కడుగు వేయును)

యామిని

పరులు కారు కోటిపాలాగ్రణీ, గృహా
భ్యంతరమ్ములోని కరుగుదెండు.

కో టి పా లు డు

(లోనికి వచ్చి, కవికి నమస్కారము చేసి)

గురువరేణ్య, ఒక్కగూఢవృత్తాంతంబు—
విభునియాజ్ఞ మీకు విన్నవింతు.
ఏగుదెంతురేని ఏకాంతభూమికి
కలతెరంగు మీకు దెలుపనేర్తు.

యా మి ని

చెప్పు డిచట : నాకు జీవితేశ్వరునకు
చాటుమాటు లేదు కోటిపాల !

కో టి పా లు డు

(జాలిగా జూచి)

రాజపుత్రి, నాకు రాజాజ్ఞ యైనది
గురుని వెంట బెట్టుకొని చనంగ.

(కవివైపు చూచును)

యా మి ని

(ఉల్లాసముతో)

మంగళమ్ము ! మీరు మరలి వచ్చెడుదాక
ఇచట వేచియుందు హృదయనాథ !

(కాశ్మీరశాలువు అతనిమీద కప్పును. కవియు కోటిపాలుడును నిష్క్రమింతురు. ఆమె తలుపు దగ్గరగా వేసి, కుడ్యముమీది బిల్లి ఖుని చిత్రపటమువంక కొంతతడవు చూచి, మందహాసము చేసి, పైట సవరించుకొని, కొంచెము దూరమున వ్రేలాడుచున్న అర్ధనారీ శ్వరులచిత్రము చూచి, చేతులు జోడించి, అర్ధస్ఫుటస్వరముతో)

"అచ్ఛిన్నమేఖల, మలబ్ధదృఢోపగూఢ,
మప్రాప్తచుంబన, మవీక్షితవక్త్రకాంతి,
కాంతావిమిశ్రవపుషః కృతవిప్రలంభ
సంభోగసఖ్య మివ పాతు వపుః పురారేః!"

(ఇంతలో కేరళిక తలుపు నెట్టుకొని ససంభ్రమముగా ప్రవేశించును. యామిని ఎదురు పోయి చేతులు చాపును.)

పంచమ రంగము

ప్రాసాదములో ప్రగ్రీవమున మదనభూపతి చింతాయత్తుడై ఇటు నటుదిరుగు చుండును. క్రిందికుట్టిమమున శూలారోపణప్రయత్నము జరుగుచుండును. బిల్హణ కవి మందహాసముతో చూచుచుండును. ఇంతలో రాజగురువు ప్రగ్రీవములోనికి వచ్చును. రాజు చూచి నమస్కరించి ప్రక్కకు నిలుచును.

కవి

(అర్ధనిమీలిత నేత్రములతో)

అద్యాఽపి తద్వికసితాంబుజమధ్యగౌరం
గోరోచనాతిలక పాటలఫాలదేశమ్
ఈషన్మదాలస విఘూర్ణితదృష్టిపాతం
కాంతాముఖం ప్రతి మనో మమ సన్నిధత్తామ్ !

రాజ గురువు

చెప్పుకొనుచున్నవారు విచిత్ర మైన
ఘోరవృత్తాంతమును దేవ, కోటలోన.
దేవర యథార్థముగనె విధించినారె
విప్రకవివరునకు శూలవేధ శిక్ష ?

మదన భూపతి

గురుమహారాజ కర్ణగోచరము లైన
కఠినవాక్కులు సత్యమే. కాని శిక్ష
నేను విధియించినా నని నిర్ణయింప
దగదు, శిక్షించినది మనదండనీతి.

రాజ గురువు

అన్ని శిక్షలకును నాధారభూతంబు
దండనీతి యనుట తథ్య మయ్యు
దాని దెలుపువాడు ధరణినాథుడు, కాన
శిక్ష తుదకు రాజు చెప్పినట్లె.

మదన భూపతి

ప్రభువుమాత్ర మెట్లు పాటింప కుండును
ధర్మనిర్ణయమును దండనమున ?
దోషి యైనవాని ద్రుంచి వేయక యున్న
సంఘమునకు హాని సంఘటిల్లు.

రాజ గురువు

శిక్ష చెప్పవలయు క్షితిపతి; యైనను
భట్ట బిల్హణుండు పండితుండు
గురువు కవియు విప్రకులజాతు, డితనికి
శూలవేధ భూమిపాల, తగదు.

మదన భూపతి

వీడిపోయె నితనివిప్రత్వ, మేనాడు
మత్తుడై నయమ్ము మరచిపోయి
ఆచరించినాడొ అంతఃపురద్రోహ—
మింక భూమిదేవు డెట్టు లగును ?

రాజ గురువు

చేసినది భూరిదోషమే, శిక్షకూడ
పరమదారుణ మైనది. ప్రభువు కరుణ
బూని యానీచమరణమ్ము భూసురునకు
ఎట్టులైనను తప్పించుటే ఘనమ్ము.

మదన భూపతి

ఏమి చేయజాల నిపు డేను గురుదేవ !
మాట వచ్చె తొలుత నోటనుండి.
అవల దాని నెట్టు లన్యథా ఘటియించు
చండశాసనుండు జనవిభుండు.

రాజ గురువు

బ్రాహ్మణుండు ప్రభూ, మహాపాతకమ్ము
చేయు గాక అజ్ఞానముచేత గాని,
బుద్ధిపూర్వకముగ గాని, భూవిభుండు
అట్టిశిక్ష విధించుట అనుచితంబు.

సమ్మతింపదు ధర్మశాస్త్రంబు దేవ,
బ్రహ్మహత్య, నిష్క్రమమే ప్రబలశిక్ష
యిట్టివానికి. శాంతి వహించి వేగ
విల్హణాద్యునిమృతిని తప్పింపవలయు.

మదన భూపతి

మంచిమాట గురుప్రభూ! మహిసురుండు
శిష్యురాలిని, నమ్మిన చిన్నదాని
మోసగించుట యెంతటిదోస మగునొ
ధర్మనిర్ణాయకాగ్రణుల్ తలప రేమి?

రాజ గురువు

ఇప్పు డాచర్చచే దేవ, ఏమి ఫలము!
గతము విస్మృతియామిని గలియనిండు.
దండనముకన్న దొడ్డది దయ మహీశ!
అతనిఁ గరుణింతురేని ప్రఖ్యాతి యొసగు.

మదన భూపతి

ఇంక మాయామినీదేవి కేది తెరగు!
సమ్మతించునె ఉత్తమక్షత్రియకుల
జాతు డెవడేని బిడ్డను జాయగ గొన?
భావికాలము ఘోరాంధ్యబంధురమ్ము!

రాజ గురువు

మాటలోననె మరణమో మంగళమ్మో
చేత విధియించు నవధరించుటయె కద!
నిశ్చయముగ మంగళము యామినీ కుమారి
విజ్ఞానాఢ్యునికే యిచ్చి పెండ్లి సేయు.

మదన భూపతి

బ్రాహ్మణోచితవాక్యమ్ము పలికినావు
నేడు గురుదేవ! మాయామినీ కుమారి
యేవిధమ్మున భర్తగా నిచ్చగించు
చదువు చెప్పి జీవించెడి జన్నిగట్టు?

రాజ గురువు

చెప్పవలసిన దేదియో చెప్పినాను:
ముందు ప్రత్యక్షమృత్యువుముఖమునుండి
కవిని విడిపింపు; డావల గలుగు గాక
శివకటాక్షమ్ముచే శుభచింత మీకు!

(రాజు శిరము వంచును. రాజగురువు నిష్క్రమించును. ఇంతలో అమాత్యుడు ప్రవేశించును. తిరుగుచున్న రాజు అమాత్యుని జూచి ఆగి సమస్కరించి, క్రిందికి జూచును)

క వి

అద్యాఽపి తాని మృదుమంథరభాషితాని
తిర్యగ్వివర్తినయనాంతనిరీక్షితాని

లీలాలసాంచితగతాని సువిస్మితాని
తస్యాః స్మరామి హృది విభ్రమచేష్టితాని!

అమాత్యుడు

విశ్వసింప నైతిని ప్రభూ, విప్రకవికి
మీరు విధియించి నట్టియాఘోరశిక్ష,
శాంతచిత్తముతోడనో, సరభసముగ
చిత్తవైకల్యసమయాన చెప్పినారొ!

మదన భూపతి

క్రోధపవమానవీచీవిఘూర్ణమాన
హృదయసవిలాశయమ్మున కేది శాంతి!
ద్యోతితం బైనయంతనే దుష్టచేష్ట
సముచితం బైనదండన సంఘటిల్లె.

అమాత్యుడు

ప్రభువరేణ్యున కెదురాడు బంటు లేడు:
అయిన నిరతమ్ము నేను శ్రేయమ్ము కోరు
వాడ గావున వివరింప వలసివచ్చె—
శిక్ష సముచిత మని దేవ, చెప్పలేము.

మదన భూపతి

అతడు చేసినట్టి దంతఃపురద్రోహ!
మబల రాజతనయ కవినయమ్ము

చూపి నట్టివాడు శూల మారోహింప
నష్ట మేమి లేదు నాతలపున.

అమాత్యుడు

చేసినది మంచిపని యని చెప్పలేము:
కాని యాతడు విప్రుండు కవివరుండు
లోకరంజకు డగుట విలోలహృదయు
లైన దేవర గమనించినట్లు లేదు.

మదన భూపతి

జ్ఞప్తి యున్నది తద్గుణగణము నాకు:

కాల జీమూతమాలలో గలసిపోయి
నిజముగా నిల్చినది గాఢనీలిమమ్మె!

అమాత్యుడు

మరణదండన విధియించుమాత్రమునసె
ఇచట నడచిన యవినయ మెటు తొలంగు?
బ్రహ్మహత్యకు మీరు లోపడుట తగదు:
చెప్పవచ్చును నిష్కాసనశిక్ష దేవ!

మదన భూపతి

సారెసారెకు బ్రాహ్మణశబ్ద మొకటి
నూరిపోయుచునున్నారు మీరు చెవుల!
బ్రాహ్మణామాత్య, నను క్షమింపంగ వలయు-
మీకు జాత్యభిమానమ్మె మేదురమ్మె.

అ మా త్యు డు

నేను మీసేవలో జేరునిముసమందె
తరిగిపోయెను బ్రాహ్మణత్వమ్ము కొంత.
చెప్పునది విప్రసంప్రీతిచేత కాదు,
ప్రభువరా, నీతిగా గ్రహింపంగ వలయు.

మదన భూపతి

అనుగుబిడ్డ కెట్టు లగును వివాహమ్ము,
అక్కటకట ! ఎంతయువినయమ్ము
సంఘటిల్లె ! ఇంక సత్కులజాతు డౌ
రాచభర్త కీమె నోచలేదు.

అ మా త్యు డు

అన్యథా తలంప రని సాహసమ్మున
ఒక్కమాట చెప్ప నుత్సహింతు;
చిన్నతల్లి యైన శ్రీయామినీదేవి
కవికి ధర్మపత్ని కాదగినది.

మదన భూపతి

మీరుగూడ గురువుధోరణినే మాకు
హితము తెలుపువార, లేమి చేతు !
తస్కరించి నట్టిధనము మలిమ్లుచు
చేత బెట్టు మనుచు చెప్పదగునె ?

అమాత్యుడు

అఖిలధర్మవేత్త లౌరాజగురువులే
శ్రేయ మభిలషించి చెప్పినపుడు
అన్యచింత లేల ? అతని మన్నించి
పెండ్లి చేయ దగును బిడ్డ నొసగి.

దుర్మదమ్మువలన తొలుత సామంతుండు
ప్రభువు కెదురు నిలిచి ప్రథనమందు
విజితు డగుచు శరణు వేడిన, దేవర
మరల నొసగ లేదె మండలమ్ము ?

తామసింప కింక దయతోడ దేవర
కవిని ఘోరమృత్యుగళమునుండి
సత్వరమ్ము ప్రోచి జామాత కావింపు,
డఖిలనగరజనము హర్ష మొంద.

(నిదానముగా నిష్క్రమించును. మహారాజ్ఞి మందారమాల ప్రవేశించును. రాజు తల వంచును)

మందారమాల

ఎంత దారుణ మెంత దారుణ
మీక్షణమ్మున మీరు చేసెడి
బ్రహ్మహత్యాకాండ దేవా, పాపదాయకము !

వెనుకముందులు చూడబోక
విధముగా విధియించినారే
కవికి శూలారోపణమ్మును కఠినముగ నాథా!

మదన భూపతి

దేవి, నీవును బ్రాహ్మణాధిక్యమునకె
సంప్రదాయానుగతసేవ సలిపినావు!
బ్రాహ్మణుండేని ఒకమహాపాతకమ్ము
చేసినప్పుడు వానికి శిక్ష వలదె?

మంద్దార మాల

దండనమ్ము విధింప కేగతి
తప్పిపోవును దుష్టజనులకు?
అయిన నియ్యది బహువిశిష్టం బైనఘటన గదా?

ప్రాణదండన మెటు విధింతురు?
బ్రాహ్మణుండు మహాపరాధము
చేసినను నిర్వాసనంబె శిక్ష యాతనికి.

ఇపుడు బిల్హణ కవిశ్రేష్ఠున
కెట్టిశిక్ష విధింప జెల్లదు.
ఆపివేయుడు నాథ, శూలారోపణము తొలుత.

మదన భూపతి

సాధువే యని యెంచి నిస్సంశయముగ
క్రోడభాగమునం జేర్చుకొన్న చిన్న

ముద్దుపులి యేటవాలుగ మోము చీర
శిక్ష చేయక విడుతువా చెప్పు దేవి !

మందార మాల

దోష మెవరిది ? వ్యాఘ్రశాబము
తొలుత రొమ్మున హత్తు కొమ్మని
స్వయముగా నరుదెంచి ప్రార్థన సలిపెనా దేవా ?

మురిసిపోయినవారు మీరే !
ముందుగా మువ్వన్నెచారల
మెకము నిటు తెప్పించి మనయామిని కొసంగితిరి.

మదన భూపతి

బ్రాహ్మణుం డని, గురు డని, పండితు డని
కవివరుం డని యెంతయు గారవించి
పూర్ణవిశ్వాసవశమున పుత్రిని తన
హస్తగత జేయ, నిండుద్రోహమ్ము జరిగె !

మందార మాల

పడుచువారల విడిచి యొంటిగ
పతనపాతములకు, స్వేచ్ఛను
ఏలికయె దయచేయుకతమున ఇంత పుట్టినది !

మదన భూపతి

కేరళిక యేమి యెరుగదా ? కేవలమ్ము
మువ్వురం గూడి యోచించి మోసగించి
యింతకాలము గడిపిరా ? ఇంక నేల
కాల్పనా ఉండి ఈపాలికా వయస్య !

మందార మాల

ప్రథమయౌవన మేల మరతురు ?
ప్రాణనాథా, ఎన్నడేనియు
పాలికాసఖి రహస్యమ్మును బయలుపెట్టు నొకో ?

మదన భూపతి

ఆత్మజాత నొకతె నల్లారుముద్దుగా
పెంచి ప్రాణమట్లు, పెద్దచేసి
నిఖిల లలితకళలు నేర్పించిన ఫలమ్ము
నాయశఃపటాన నల్లరేఖ !

(వంగి, కుట్టిమము చూచి)

తలచుకొన్నకొలది దహియించుకొనిపోవు
చున్న దొడలు ! దేవి, ఓసరిలుము !
ఇంత జాగు చేతు రేలనో శూలమ్ము
స్థానమందు నిలుపుజతనమందు ?

మందార మాల

ఇప్పుడైన క్షమించి విడిచిన
నింతతో నపశయము తొలగును.
వానిమ్రు తియే నిక్కు మగునెడ వాదు శాశ్వతము.

తిరిగి వచ్చునె యతనిమ్రు తిచే
దేవ, కన్యాత్వమ్ము బిడ్డకు ?
అలసింపక ప్రాణనాథా, ఆపవలె శిక్ష.

శిక్ష యగుచో ప్రాణవల్లభ,
చిన్నదానికిగూడ దండన
చేసినట్లే యగును : కొంచెము చింత చేయవలెన్.

మదన భూపతి

ఒక్క వేళ నతని నక్కటికమ్మున
వదలిపెట్టినంత వాడు పోయి
క్షత్రియోత్తముండు చనుదెంచి బిడ్డను
పెండ్లియాడు నొక్క ప్రీతితోడ ?

మందార మాల

(నిశ్చలముగా జూచి)

బిల్హణార్యు క్షమించి వేగమె
ప్రీతితో రావించి, యామిని
నతని కొసగుట యుత్తమోత్తమ మైనకార్యమ్ము.

మదన భూపతి

కులగురుండు నమాత్యుండుగూడ నిట్లె
బ్రాహ్మణాభిమానమ్మున పలికినారు.
నీవు మూర్ధాభిషిక్తవే దేవి, యెట్లు
క్షత్రియవిరుద్ధముగ చెప్పగలిగినావు ?

మందార మాల

కులవిభేదముమాట యిచ్చట
కొంచెమేనియు లేదు దేవా,
బిడ్డయెడ జనయిత్రి కుండెడిప్రీతి పలికెంచెన్.

మదన భూపతి

భాగ్యహీనుండు, విద్యచే బ్రదుకువాడు,
దూరకాశ్మీరదేశాగతుండు, విప్రు,
డట్టియువకున కెటు మదీయాత్మజాత
నిచ్చి, జామాతగా గొన నిచ్చగింతు ?

మందార మాల

భవదనుగ్రహవీక్షణమ్మే
పడినచో మనబిల్హణార్యుడు
చిన్నిప్రభు వగు, సవల నల్లుని చేసికొనవచ్చు.

కవి

(పార్శ్వమునకు జూచుచు)

అయి, కిమనిశం బాలే, ద్వారే సమున్నతకంధరా
కువలయదలస్నిగ్ధే ముగ్ధే విముంచసి లోచనే!
అమరరమణీలీలావల్గ ద్విలోకనవాగురా
వలయపతితో న వ్యావృత్తిం కరిష్యతి బిల్హణః!

మందార మాల

విప్రు డయ్యును క్షత్రియోచిత
వీరలక్షణలక్షితుం, డీ
కవివరేణ్యుం, డితని మనలో గలిపికో దగును.

మిసిమి మేల్మిపసిండి వన్నియ
మేనివానిని, మహాసుందరు
పడయుచో జామాతగా మనభాగ్యమే నాథా!

కదలి దీకాశ్మీరకవి మద
గజము లక్ష్మీమందిరమ్మున
బద్ధమై అస్మత్కుమారీ పాదయుగళమున!

(ఇంతలో యామిని విచారముతో ప్రవేశించి, తల్లిని కౌగిలించుకొనును. రాజు ముఖ మావలకు త్రిప్పును)

ఎన్నివిధముల జెప్పి చూచిన
నించుకేనియు గరగకున్నది
ప్రభువుచిత్తము! నీవె చేయుము ప్రార్థనము తల్లీ!

యామిని

(తండ్రిపాదములమీద వాలి డగ్గుత్తికతో)

కరుణ బూని పుత్రికాప్రార్థనమును
తండ్రి, అవధరించి తక్షణమ్మె
మద్గురూత్తమునకు మరణదండనమును
మాన్పి, అభయ మిచ్చి మనుపవలయు!

(రాజు మౌనము)

అయ్యొ, యెగిరిపోవు నల్పక్షణమ్ములు!
ఏమి చేయుదాన! ఇంక నైన
కరుణ బూని తండ్రి, కాశ్మీర కవివర్యు
మరణదండనమ్ము మాన్పవలయు!

(రాజు పరాఙ్ముఖు డగును)

పలుక కున్నవారు! ప్రార్థన మ్మాలించి
తండ్రి, ఇంకనైన దయ వహించి
నను క్షమించి, వేగ నామనోనాయకు
మరణదండనమ్ము మాన్పవలయు!

కోటిపాలుడు

(కుట్టిమముమీదికి వచ్చి, కవితో)

ఆర్య, ఇంక శూల మారోహణము చేయ
నేగుదెంచె సమయ; మిష్టదైవ

తమ్ము చివరసారి ధ్యానించి బిల్హణ
కవివరేణ్య, మీరు కదలవలయు.

(బిల్హణుడు మందహాసము చేయును)

కోటిపాలుడు

కిం కారణం కవివరేణ్య, దరస్మితో౽సి ?
భీతి ర్న కిం తవ ?

కవి

భవిష్యతి భీః కథం వా
ఉత్ఫుల్లలోచనలసద్వదనారవిందా
దేవీ యదీయహృదయే నివస త్యజస్రమ్ !

(యామినివైపు చూచును)

యామిని

(ఉద్వేగముతో)

తండ్రి, చివరసారి దయనీయవిజ్ఞప్తి—
ఘృణ వహించి— ఆలకించి, తలచి
నాభయంకరార్తి, నాప్రాణవల్లభు
మరణదండనమ్ము మాన్పవలయు !

(ఉత్కంఠతో ఎల్లరును రాజువంక జూతురు. రాజు యామినిని జూచి, ముఖము త్రిప్పుకొనును)

కవి

అద్యా౽పి తా మవహితో మనసాచలేన
సంచింతయామి రమణీం మమ జీవితేశామ్

నాన్యోపభుక్తనవయౌవనభూరిసారాం
జన్మాంతరేఽపి న మయా వియుతి ర్వృథాస్యాత్!
(యామిని తండ్రిపాదాలమీద మరల వాలును)

మదన భూపతి

(పుత్రికను బుజ్జగించుచు)

తల్లి, ఇంతవెఱ్ఱి తగ దమ్మ ! వింతగా
విప్రగురువుకొరకు వేడె దేల ?
విస్మరింప వమ్మ, వెనుకటివృత్తమ్ము :
కర్మ మెవ్వరేని గడవ గలరె ?

యామిని

కాడు ప్రాణప్రియుడు తండ్రీ !
పలుకు లేటికి నాకు సాక్షాత్పరమదైవతమే !

మదన భూపతి

(పుత్రికను లేవ నెత్తి)

అమ్మ, భట్టబిల్హణార్యుండు కవి యనొట
మధురభాషణముల మాయ చేసి
నట్లు గోచరించు నంతరంగమునందు :
వెఱ్ఱి యింక నైన వీడ దగదె ?

యా మి ని

సిగ్గు విడుచుట యెట్లు తండ్రీ!
చెప్పజాలను యథార్థమ్మును!
విశ్వసింపుడు కవిప్రవరుడు విమలవర్తనుడు.

ప్రాణవల్లభు డయిన కవినే
పతిగ బడయనిపక్షమున మీ
పాదసన్నిధియందు విడిచెద ప్రాణములు తండ్రీ!

మదన భూపతి

(జాలి తో)

నీది నిర్మల మైనప్రేమమె
నిక్కువమ్ముగ, కాని అతనికి
నీపయిని గాఢానురాగము నెగడునా తల్లీ ?

యా మి ని

కవివతంసులరక్తి యొరులకు
గ్రాహ్య మగునా! విభుడు నాకై
ప్రమోదమ్మున విడువజాలును ప్రాణములు తండ్రీ!

క వి

(చేతులు జోడించి, కన్నులు మూసికొని)

పంచత్వం తను రేతు! భూతనివహే
స్వాంశా మిలంతు ధ్రువం!
హే ధాతః, ప్రణిపత్య సారద మిదం
యాచే నిబద్ధాంజలిః ?

తద్వాపీషు పయ, స్తదీయ ముకురే
జ్యోతి, స్తదీయాంగణే
వ్యోమ స్యాచ్చ, తదీయవర్త్మని ధరా,
తత్తాలవృంతేఽనిలః !
(శూలమును సమీపించును)

మదన భూపతి

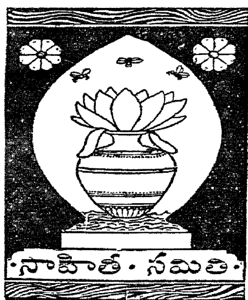
(చేతితో వారించి)

బాలార్కద్యుతిమత్కిరీటము శిరో
భాగమ్ముమీదన్, మణి
ప్రాలంబం బురమందు కాంతు లెసగన్,
భద్రేభయానమ్ముపై
నీలచ్ఛత్రముక్రింద బిల్హణుని

ఆలోకింపగ పౌరు లెల్ల కొని రమ్మా,
కోటిపాలాగ్రణీ !

(హర్షధ్వనులు చెలరేగును. యామిని తండ్రిపాదములకడ మోకరిల్లును. రాజు పుత్రికను లేవ నెత్తి, శిరము మూర్కొనును)

సమాప్తము

సాహితీ · సమితి